

KS. ROBERT KACZOROWSKI

Wydział Wokalno-Aktorski
Akademia Muzyczna im. St. Moniuszki
Gdańsk

Sześć pieśni do Matki Bożej Częstochowskiej,
pochodzących ze *Zbioru pieśni nabożnych
katolickich do użytku kościelnego i domowego*
(Pelplin, 1871), jako przejaw tożsamości narodowej
i religijnej pątników

Streszczenie: Prezentowany artykuł przybliży sześć pieśni do Matki Bożej Częstochowskiej, pochodzących ze Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego, który został opublikowany w 1871 roku. W warstwie semantycznej pieśni te ukazują głębokie powiązanie postawy religijnej, katolickiej, ze sprawami narodowymi, polskimi. Pątnicy wykonujący te utwory przedstawiali bowiem swe intencje Matce Najświętszej, prosząc o pomyślność dla nieobecnej na mapach Europy Polski, o jej niepodległość, a także o spokojne, szczęśliwe życie osobiste.

Słowa kluczowe: pieśń religijna, XIX wiek, tożsamość narodowa, tożsamość religijna, polskość, katolicyzm, Jasna Góra.

Wstęp

W roku 300. rocznicy koronacji Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej koronami papieskimi, która miała miejsce 8 września 1717 roku W roku 300. rocznicy koronacji Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej koronami papieskimi, która miała miejsce 8 września 1717 roku¹, w przepowiadaniu Kościoła – tak w wymiarze duszpasterskim, jak i teologicznym, naukowym, podkreśla się niezwykle rolę Matki Najświętszej w dziejach polskiego narodu. Zwraca się uwagę, że koronacja w naturalny sposób dopełniła ślubowanie złożone przez króla Jana Kazimierza w katedrze lwowskiej w 1656 roku. Od tego momentu coraz częściej Maryję obdarzano też tytułem Królowej Polski². Sankcjonując ów akt, ówczesny

¹ Zob. D. Cichor, *Pierwsza w Polsce papieska koronacja cudownego obrazu*, http://300.jasnagora.pl/785,669,artykul,Pierwsza_w_Polsce_papieska_koronacja.aspx [15.08.2017]. W powyższym artykule, w oparciu o zachowane archiwalia Zakonu Paulinów, zostaje przybliżona historia Cudownego Obrazu i szczegółowo omówione uroczystości koronacyjne z 8 września 1717 roku.

² Tamże.

nuncjusz apostolski o Maryi mówił, że jest „Regina Regni Poloniae”³.

Uroczystości z 1717 roku dla tysięcy Polaków zgromadzonych na Jasnej Górze stały się „manifestacją wiary”. Jak piszą biskupi polscy, „ten akt uznający Maryję za Królową Polski był punktem odniesienia w wielu, nierzadko trudnych momentach polskiej historii. Jasna Góra stała się Duchową Stolicą Polski i celem licznych pielgrzymek, a tym samym źródłem odnowy życia zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym”⁴.

W tak zarysowanym kontekście mieści się problem niniejszego artykułu, którego celem jest omówienie sześciu wybranych pieśni do Matki Bożej Częstochowskiej, pochodzących ze *Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, wydanego w 1871 roku w Pelplinie. Przybliżenie warstwy semantycznej tych utworów pozwoli uchwycić zawarte w nich treści, które miały wpływ i kształtowały narodową oraz religijną tożsamość Polaków.

1. Prezentacja materiału źródłowego

W *Zbiorze pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, wydanym w 1871 roku w Pelplinie przez ks. Szczepana Kellera, w dziale: „Pieśni o Najśw. Maryi Pannie w różnych miejscach kraju naszego łaskami słynące”, znajduje się 16 pieśni „O Najśw. Maryi Pannie Częstochowskiej”⁵. Są to:

- Pieśń I, [incipit] *Witaj, Jutrzenko rano powstająca*⁶,
- Pieśń II, [incipit] *Królowo Polska od Boga obrana*⁷,
- Pieśń III, [incipit] *O przesłiczna Panienko, nad słońce jaśniejsza*⁸,
- Pieśń IV, [incipit] *Matko Boska Częstochowska, Marya, Marya*⁹,
- Pieśń V, [incipit] *O wielka Matko! od Boga obrana*¹⁰,
- Pieśń VI, [incipit] *Gwiazdo śliczna wspaniała, Częstochowska Marya*¹¹,
- Pieśń VII, [incipit] *Maryo, Bogarodzico! Matko cierpiących nędzarzy*¹²,
- Pieśń VIII, [incipit] *Królowo Polska! do ciebie wołamy*¹³,

³ Tamże.

⁴ Zob. *Komunikat Konferencji Episkopatu Polski przed głównymi uroczystościami 300. rocznicy koronacji Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej*, <http://episkopat.pl/komunikat-konferencji-episkopatu-polski-przed-glownymi-uroczystosciami-300-rocznicy-koronacji-cudownego-obrazu-matki-bozej-czestochowskiej/> [15.08.2017].

⁵ Sz. Keller, *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871, s. 568–584.

⁶ Tamże. Pieśń I oznaczona jest nr. 542, s. 568–569.

⁷ Tamże. Pieśń II oznaczona jest nr. 543, s. 569–571.

⁸ Tamże. Pieśń III oznaczona jest nr. 544, s. 571–572.

⁹ Tamże. Pieśń IV oznaczona jest nr. 545, s. 572–573.

¹⁰ Tamże. Pieśń V oznaczona jest nr. 546, s. 573–574.

¹¹ Tamże. Pieśń VI oznaczona jest nr. 547, s. 574–575.

¹² Tamże. Pieśń VII oznaczona jest nr. 548, s. 575.

¹³ Tamże. Pieśń VIII oznaczona jest nr. 549, s. 575–576.

- Pieśń IX, [incipit] *Najświętsza Panno, Opiekunko nasza!*¹⁴,
Pieśń X, *Gdy kompania wychodzi do Częstochowy*; [incipit] *Pomnijmy, że z łaski Boga ku Częstochowie*¹⁵,
Pieśń XI, *Gdy kompania wychodzi do Częstochowy*; [incipit] *Najśliczniejsza lilia, Częstochowska Marya!*¹⁶,
Pieśń XII, *Gdy kompania wchodzi do kościoła*; [incipit] *Oto przychodzimy przed twój obraz, Pani!*¹⁷,
Pieśń XIII, *Gdy kompania wchodzi do kościoła*; [incipit] *Gdyśmy przyszli do kościoła, Królowa!*¹⁸,
Pieśń XIV, *Gdy kompania odchodzi z kościoła*; [incipit] *Ach! jak smutne jest rozstanie, odchodząc z miejsca tego*¹⁹,
Pieśń XV, *O obłężeniu Jasnej Góry Częstochowskiej*; [incipit] *Kto chce słyszeć nowinę klasztoru świętego*²⁰,
Pieśń XVI, *O N. M. Pannie Częstochowskiej u Bożego Ciała w Poznaniu*; [incipit] *Niebieskich pułków wielowładna Pani*²¹.

Z powyższego zbioru 16 pieśni sławiących Matkę Boską Częstochowską, jako przedmiot niniejszej wypowiedzi wybrano sześć. Są to: Pieśń I, Pieśń II, Pieśń III, Pieśń V, Pieśń VIII oraz Pieśń IX.

Omawiając powyższe utwory, uwaga zostanie skupiona jedynie na zagadnieniach semantycznych. Nie mogą natomiast być przybliżone zagadnienia muzyczne, związane z kształtem linii melodycznych, tonacjami, metrum i harmonią z tego względu, że opracowane i wydane również w 1871 roku przez księży Józefa Mazurowskiego i Teodora Kiewicza *Melodye do zbioru pieśni nabożnych (...) do grania na organach i śpiewania na cztery głosy*, pieśni od numeru 539 do numeru 592 (w grupie tej znajdują się wszystkie pieśni do Matki Boskiej Częstochowskiej) potraktowane zostały nie jako utwory liturgiczne, a „pieśni domowe”. Z tego też zapewne powodu autorzy nie zamieścili ani melodii tych pieśni, ani tym bardziej ich harmonizacji²².

¹⁴ Tamże. Pieśń IX oznaczona jest nr. 550, s. 576.

¹⁵ Tamże. Pieśń X oznaczona jest nr. 551, s. 577–579.

¹⁶ Tamże. Pieśń XI oznaczona jest nr. 552, s. 579–580.

¹⁷ Tamże. Pieśń XII oznaczona jest nr. 553, s. 580.

¹⁸ Tamże. Pieśń XIII oznaczona jest nr. 554, s. 580–581.

¹⁹ Tamże. Pieśń XIV oznaczona jest nr. 555, s. 581–582.

²⁰ Tamże. Pieśń XV oznaczona jest nr. 556, s. 583–584.

²¹ Tamże. Pieśń XVI oznaczona jest nr. 557, s. 584–585.

²² J. Mazurowski, T. Kiewicz, *Melodye do zbioru pieśni nabożnych (...) do grania na organach i śpiewania na cztery głosy*, Pelplin 1871, s. 216

2. Wybrana problematyka sześciu pieśni do Matki Bożej Częstochowskiej

W sześciu pieśniach ku czci Pani Jasnogórskiej pochodzących ze *Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, zawartych jest wiele tematów i zagadnień. Wybrane z nich zostaną poniżej omówione.

Na początku przedstawione będą różnorodne tytuły, jakimi obdarzano Maryję. Następnie nakreślona zostanie relacja zachodząca między Maryją i Trójcą Świętą. Uwaga zostanie też poświęcona historii Cudownego Obrazu i Jasnej Góry oraz cudom dokonywanym za przyczyną Maryi. Kolejne zagadnienia to przybliżenie spraw narodu i Ojczyzny, intencje wspólnotowe przedstawiane Matce Najświętszej, prośba o przebaczenie grzechów i obawa przed karą Bożą oraz prośba o obecność Maryi w chwili śmierci człowieka.

Tak przedstawiony opis semantyczny pieśni ku czci Matki Bożej Częstochowskiej pozwoli uchwycić tytułową tezę, potwierdzającą, że utwory te odegrały niebagatelny wpływ na kształtowanie tożsamości narodowej i religijnej pątników, zmierzających na Jasną Górę.

a) Tytuły Maryi

W każdej pieśni Matka Najświętsza opisywana jest za pomocą wyrażeń, które podkreślają Jej rolę w historii zbawienia. Nadawane tytuły zwracają również uwagę na nieustanną obecność Maryi w życiu narodu, jak i poszczególnego człowieka oraz na przypisywane Jej liczne cuda na ciele i na duszy.

Maryja nazywana jest „Panią świata” (pieśń I) oraz „Królową świata” (pieśń II). Jest „Królową” (pieśń IX), dlatego jest „sławna godnością” królewską (pieśń V). Jest także opisywana jako „Panienka” (pieśń III), „Najświętsza Panna” (pieśń IX) lub „Święta Panna” (pieśń IX). „Prześliczna Panienka” (pieśń III) i „śliczna Jutrzenka” (pieśń I) świeci blaskiem słońca (pieśń I), jest „obleczona w słońce” (pieśń II), a nawet jest jaśniejsza niż słońce (pieśń III). Na skroniach „Przenajświętszej” (pieśń III) umieszczona została korona „z dwunastu gwiazd” (pieśni I i II).

Maryja to „Wielka Matka” (pieśń V) oraz „Matka Jezusa Chrystusa” (pieśń V). Jest Ona „Nowym Syonem” (pieśń IX) oraz „Miastem ucieczki” (pieśń IX). Skoro Jej Syn Jezus jest „Królem”, to Maryja jest „Królową” (pieśń V).

Jest Ona ponadto „Królową Polski” (pieśni II i VIII) i „Królową Polską” (pieśni II i V) z nadania samego Boga, zaś tronem Jej „jest Częstochowa” (pieśń II). Maryja jest „skarbnicą Boskich łask na Jasnej Górze” (pieśń V).

Matka Boska Częstochowska jest po prostu „Matką” (pieśni VIII i IX). Jest „Maryą kochaną” (pieśń V), „Pocieszycielką strapionych” (pieśń I) i „Pocieszycielką utrapionych” (pieśń V). W swej miłości do człowieka jawi się jako „Pociecha” (pieśń IX) i „Ucieczka grzesznych” (pieśni II i V), jako „Panna pełna wszelkiej litości” (pieśń III) i „Marya litości” (pieśń VIII). Jest Ona „Opiekunką ludzi” (pieśń

IX), „zastępcą grzeszników”, „Matką ulubioną”, „drogim klejnotem“, „uciechę” człowieka i „pomocą” (pieśń III).

b) Maryja i Trójca Święta

Prezentowane pieśni zawierają również relacje istniejące między Maryją i Trójcą Świętą. W pieśni III Maryja wprost nazwana jest „Stolicą Trójcy Świętej”, zaś w pieśni V – „Oblubienicą Ducha Świętego”.

Maryja jest też nazwana „córką Ojca niebieskiego” i „Matką Jezusa Chrystusa” (pieśń V).

Relacja między Maryją a Trójcą Świętą – według tekstów pieśni – jest tak głęboka, że „Trójca Najświętsza” nic Maryi „nie odmówi” – „Ojciec, Syn i Duch dać wszystko gotowi” (pieśń V).

c) Historia Cudownego Obrazu oraz Jasnej Góry

Jedynie dwie pieśni poruszają problematykę związaną z historią Cudownego Obrazu i Jasnej Góry. Najbardziej obszerna relacja znajduje się w pieśni II. Autor utworu wspomina trzystuletnią obecność wizerunku Maryi w Jerozolimie. Kolejnymi miejscami, w których przebywał wizerunek Maryi, był „Carograd” – jedynie pięć lat, oraz Bełz – pięćset lat. To właśnie podczas pobytu w Bełzie obraz został „przeszyty tatarską strzałą”. Stamtąd Maryja „wzięła impet iść w Polską Koronę”, gdzie wciąż cieszy swą obecnością mieszkańców kraju nad Wisłą.

Autor pieśni wspomina również atak „Husytów” na Cudowny Obraz, którzy „szpada” dwukrotnie poranili twarz Matki Najświętszej. Mimo tych doświadczeń Maryja pozostała na polskiej ziemi. Wołała „cierpieć” niż opuścić swój ukochany lud, wszak „tronem” Jej – jak zostało to już wyartykułowane – jest Częstochowa.

Kolejne wydarzenia historyczne opisywane w pieśni związane są z tzw. potopem szwedzkim, gdy nieprzyjaciół „rzucał granaty, kule jak pioruny z tej, owej strony”, „zasadzał miny” i „obracał kartany”. Maryja obroniła jednak „klasztór swych Paulinów”, który skryła „pod płaszczem” macierzyńskiej opieki. W ten sposób wróg został pokonany. „Tak rozproszyła, dawszy znaczne ciężki, szwedzkie potęgi”.

Nadprzyrodzonej interwencji Maryi przypisywana jest również kolejna obrona Jasnej Góry, która miała miejsce kilkadziesiąt lat po potopie szwedzkim. I choć Szwedzi „znowu się porwali, ale sromotę takąż otrzymali, bo zaś rażeni nieba posiłkami, uszli z pułkami”.

Wydarzenia powyższe udowadniają, że Maryja prawdziwie jest „Królową Polską”. To Ona bowiem wszelkich „nieprzyjaciół z Korony wygnała”.

Z kolei pieśń III zawiera jedynie bardzo ogólne informacje o Jasnej Górze. Mowa jest w niej o tym, że miejsce to znajduje się „w Koronie Polskiej”, „przy mieście Częstochowie”, „przy granicy Śląskiej”. Tam właśnie jest „zakon świątobliwy” „Pawła świętego”, który został założony „z pustelnika Tebaidy pierwszego”.

d) Cuda dokonywane za przyczyną Maryi

Omawiane pieśni są świadectwem różnorodnych nadprzyrodzonych łask, których doświadczali ludzie za wstawiennictwem Matki Najświętszej. Jasna Góra „słynie łaskami” (pieśń II), a Maryja wciąż objawia swą „niezmierną łaskę” (pieśń III), zaś „obraz [Jej] twarzy” „cudami wślawiła” (pieśń III).

To tu, na Jasnej Górze, Maryja „żyjącym daje swe dary”, zaś „umarłym życie” (pieśń II). Przybywają tu również „ludzie strapieni”, aby kontemplując oblicze Matki, doznać pocieszenia i „wiele dobrodziejstw” (pieśń III). Maryja w Cudownym Obrazie wielokrotnie uzdrawiała „opętanych, tonących, więźniów” (pieśń III).

„Z pokorą” (pieśń V) przybywają do Niej nie tylko Polacy, ale również pątnicy „z dalekich krajów” (pieśń III). Jej pomocy zasięga wręcz „świat cały” (pieśń V), gdyż od Niej „lud zawsze obrony doznawa” (pieśń V) i zawsze zostanie wysłuchany. Maryi, która jest „mocna na ziemi”, ale „i w niebie” (pieśń V), „nie oprze” się bowiem żaden przeciwnik (pieśń V).

Świadkiem wielu cudownych wydarzeń jest „obraz” i „kaplica”, w której umieszczona została „święta tablica” (pieśń III). Namacalnym dowodem uzyskanych łask są również zawieszane w kaplicy „kajdany”, „srebrne tablice” oraz „różne wota” (pieśń III).

e) Sprawy narodu i ojczyzny

Jasna Góra z Cudownym Obrazem Matki Najświętszej od samego początku stała się duchową stolicą Polaków. To tutaj przedstawiano Maryi sprawy narodu oraz sprawy ojczyzny, która na przestrzeni wieków przeżywała różne doświadczenia, nieszczęścia i kataklizmy. Omawiane w niniejszym artykule pieśni bardzo wyraźnie podkreślają również ten wymiar oddziaływania jasnogórskiego Sanktuarium.

Przed Cudownym Obrazem zanoszono modlitwę prośby, aby Maryja wciąż miała pamięć „na Polską koronę” (pieśń I), aby strzegła „Polskiej korony” i zawsze Polsce „sprzyjała” (pieśń II). Ponadto „szczęśliwa [jest] Polska” – podkreśla jeden z autorów – że tu, w „Koronie Polskiej” jest oblicze Matki (pieśń III).

Zbolały naród polski prosi swą „Królową” (pieśń VIII) o opiekę nad przeżywającym boleści krajem. Skoro kiedyś, Ona, „Królowa Polska” „wygnała” „z Korony” jej „nieprzyjaciół” (pieśń II), tak i teraz Ona, która jest „obroną” (pieśń V) ma „bronić” i ochraniać swych poddanych przed nieprzyjaciółmi (pieśń II), ma wręcz „wyrwać z nieprzyjaciół ręki” (pieśń IX). Bardzo wyraźnie wyartykułowane jest wołanie o „ratunek”, gdyż „nieprzyjaciele” „zewsząd straszą” (pieśń V). „Marya litości” ma wejrzeć na „biednych ludzi”, a Polskę „wziąć pod swą obronę”, aby „oddalić” „wszelkie zło” (pieśń VIII), „uporczywą nędzę” (pieśń VIII) oraz „skrócić cierpienia” (pieśń IX).

Błagalny ton pieśni potęgują słowa o narodzie, który jest „udręczony” i znajduje się „pod ciężkim jarzmem” (pieśń VIII). Tak jak przed wiekami Maryja postanowiła „iść w Polską Koronę” (pieśń II) i pozostawać w niej na dobre i na złe, tak teraz

ma otoczyć płaszczem swej macierzyńskiej opieki cierpiący kraj. Dlatego też wierne polskie serca wołają wręcz do swej Matki: „Królowo Polska! przyczyn się za nami” (pieśń VIII). Daj „pomyślność szczęśliwą”, aby naród polski zawsze mógł cieszyć się Twoją „świętą opieką” (pieśń VIII).

Z głęboką wiarą wyrażana jest również myśl, że „żadna potęga” nie jest w stanie oprzeć się Maryi (pieśń V), która przecież „od dawna” jest „Matką” poddanego sobie narodu (pieśń IX). Stąd też pojawia się kolejna prośba, aby Maryja „raczyła” być obecna „w domu i w kościele” (pieśń V), aby Polacy zostali wreszcie złączeni „węzłem braterskiej miłości” i aby zapanowała między nimi „święta zgoda” (pieśń IX).

Maryja jest „pociechą” dla Polski (pieśń IX). To Ona „broni Ojczyzny” „w każdym razie” i w każdym czasie. Dlatego również w tej trudnej chwili swych dziejów Polacy z pokorą błagają, aby Matka Najświętsza nigdy „nie wypuszczała” swych „sierot” ze swej opieki (pieśń IX).

f) Intencje wspólnotowe

Prezentowane pieśni do Matki Boskiej Jasnogórskiej są także świadectwem zanoszonych modlitw już nie tyle bezpośrednio w intencjach kraju i narodu, co w intencjach wspólnoty ludzi wierzących, którzy słowami tych utworów proszą o pomyślność w życiu, o zdrowie i o potrzebne łaski.

Maryja jest bowiem „Patronką” (pieśń I), jest „obroną” i „Matką” (pieśń V). Dlatego też człowiek z głęboką ufnością w Jej wstawiennictwo błaga, by mógł „żyć bezpiecznie” (pieśń I), by Maryja „broniła od złego” (pieśń V) oraz by strzegła „we dnie, tak w nocy” (pieśń I) i nigdy nie wypuszczała nikogo ze swej matczynej „opieki” (pieśń II).

Pojawia się również prośba o oddalenie głodu (pieśń I), o to, aby Maryja „żywiła” „świat cały” (pieśń II) oraz by miała w opiece sieroty (pieśń II).

W pieśniach pojawia się także temat cierpienia. Stroskany człowiek błaga, aby Pani Jasnogórska miała w swej matczynej opiece tych wszystkich, którzy cierpią (pieśń I), aby na nich kierowała swoje „miłosierne oczy” (pieśń I), by zawsze wrzucała się płaczem ludzi, przychodząc im z pomocą (pieśń V) oraz by nigdy nie porzuciła „swych dzieci” (pieśń II).

Człowiek ma świadomość, że „w każdej swej nędzy” ma ratunek w Maryi (pieśń III). Woła więc o pomoc w momencie, gdy brakuje mu poczucia bezpieczeństwa, gdy trwają walki i wojny, podczas których giną niewinni ludzie (pieśni I i III). Do Maryi – „Boskich łask skarbnicy” kierowana jest prośba o ratunek przed wrogami. Maryja nie może pozwolić „zaginać grzesznym do ostatka” (pieśń V). Ma zatem prosić „Syna”, aby zachował świat od panoszącego się zła (pieśń V).

Maryja ma też strzec od pożarów i od „morrowego powietrza” (pieśń II).

g) Prośba o przebaczenie grzechów i obawa przed karą Bożą

Prezentowane pieśni zawierają jasno wyrażane prośby o przebaczenie grzechów.

W ten sposób są wyrazem strachu przed czekającą karą Bożą za grzeszne życie.

Człowiek ma bowiem świadomość, że ludzie „ciężko Boga rozgniewali” (pieśń I); nie ustrzegli się także winy wobec Maryi: „lubo cię co raz grzesznik obraża grzechami” (pieśń III). Jednak mimo grzechów, mimo win i przewinień, ten sam grzesznik z wiarą udaje się na Jasną Górę; udaje się do swej Matki, aby zwróciła na niego swoje „miłosierne oczy” (pieśń I). Maryja od zawsze bowiem była nazywana „ucieczką grzesznych” (pieśni II i V). To Ona więc – mimo tych człowieczych upadków – ma ratować tych, którzy są w potrzebie (pieśń III).

Do Maryi kierowana jest prośba, aby nie wspominała „grzesznych win”, lecz by okryła „płaszczem swoim” to wszystko, co było złe i niegodne w życiu człowieka (pieśń II). Maryja nie może pozwolić, aby grzesznik „zaginał do ostatka” (pieśń V). To Ona ma prosić swego „Syna”, aby zachował ludzi „od wszystkiego złego” (pieśń V). To Jej wstawiennictwo może spowodować, że „gniew Boski w miłość się obróci” (pieśń I) i Bóg Ojciec zwróci się ku ludziom „z złotym pokojem” (pieśń I).

h) Prośba o obecność w chwili śmierci

Ostatnim tematem, który zostanie zaakcentowany w niniejszym artykule jest prośba kierowana do Maryi o Jej obecność w momencie śmierci człowieka.

Tak jak Matka Najświętsza towarzyszy ludziom w ciągu ich życia, tak również wówczas, gdy człowiek będzie się „żegnał z tym światem” (pieśń II), „przy ostatnim schyłku” (pieśń V), aby wyruszyć „w wieczności drogę” (pieśń II), przekroczyć próg „żywota wiecznego” (pieśń V) i gdy „zaśnie w Bogu” (pieśń I), Ona ma przy nim wciąż być. Ów moment przejścia, „gdy konać mamy”, jest także powierzany Jej, Matce Najświętszej (pieśń II). Maryja nie może bowiem nigdy, „na wieki”, wypuścić z matczynej opieki swych „sierot” (pieśń IX).

Człowiek ma głęboką wiarę, że Maryja nigdy nie porzuci swych dzieci, które chcą przy Niej przebywać zawsze, także w wieczności, aby wspólnie wielbić Boga (pieśń II). Człowiek chce bowiem dobroć Maryi „wysławiać wiecznie” (pieśń III). Pragnie również „z Zbawicielem Panem” mieszkać „po śmierci w niebie” (pieśń III). Marzy o tym, aby kiedyś mógł również w wieczności „wychwalać” „niepojętą” Bożą „moc” (pieśń V).

Człowiek kieruje też prośbę do Jezusa, aby wysłuchał wołania swej ukochanej Matki (pieśń VIII). Za jej wysłuchanie człowiek ma nadzieję wraz „z Świętymi” „chwalić” Jezusa „na wiek wieków wiecznie” (pieśń VIII).

Wnioski

Omówionych w niniejszym artykule sześć pieśni pochodzących ze *Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego* staje się żywym świadectwem tożsamości narodowej i religijnej Polaków-pątników, zmierzających do Matki Bożej na Jasną Górę.

W tym kontekście trzeba zwrócić uwagę na fakt, że prezentowany materiał staje

się świadectwem ludzi nie tylko tego okresu, w którym został opublikowany, czyli trzeciej ćwierci XIX wieku. *Zbiór pieśni nabożnych...* – zasadne wydaje się przyjęcie takiej tezy – jest owocem długich lat trwających badań, polegających na poszukiwaniu i spisywaniu utworów, które były obecne w tradycji ustnej. Trudno zatem wskazać konkretną datę powstania poszczególnych pieśni. Przyjęcie takiego założenia tym bardziej jednak wzmacnia wyprowadzane z ich analizy wnioski.

Proweniencja omawianych pieśni to najpewniej XVIII–XIX wiek. Był to więc ten okres, gdy Polska jako niepodległy byt nie istniała i została wymazana z map Europy i świata. Mimo to w świadomości Polaków Polska wciąż istnieje, choć wciąż doświadczana jest razami od zaborców. Dlatego też w świadomości pątników Maryja po wielokroć nazywana jest Królową; co więcej, jest Ona także Królową Polską oraz Królową Polski – i to z nadania samego Boga. Nadawanie Matce Najświętszej takich tytułów w sposób jednoznaczny nawiązuje do jeszcze nie tak dawno istniejącego Królestwa Polskiego, wskazującego na niepodległy i niezależny byt państwa polskiego.

Polacy XIX wieku mieli również świadomość, że wiele wydarzeń w historii Polski potoczyłoby się zupełnie inaczej, gdyby nie cudowna interwencja Pana Boga i Jego Matki Maryi (np. potop szwedzki i obrona Jasnej Góry).

Sprawy narodu i ojczyzny Polacy od wieków łączyli ze swą żywą wiarą. Stąd też omawiane pieśni stają się świadectwem takiej postawy. Polacy proszą, a wręcz błagają o oddalenie nieszczęść i wojen, o zgubę dla nieprzyjaciół oraz o spokojne i bezpieczne życie. Wiedzą, że to wszystko nie dokona się bez Bożej interwencji i matczynej opieki Maryi, która ma strzec Polski na każdym etapie jej dziejów.

Z kolei w kontekście zagadnień religijnych, świadczących o tym, że omawiane pieśni stają się dowodem chrześcijańskiej, katolickiej tożsamości tych, którzy je wykonywali trzeba zwrócić uwagę przynajmniej na kilka spraw.

Przede wszystkim należy pamiętać o tym, że prezentowane pieśni są bardzo wyraźnie wpisane są w nurt religijności potrydenckiej. Związane jest to między innymi z osobą Matki Najświętszej, której kult wyraźnie wykazuje cechy chrystotypiczne. Maryję bardzo często traktowano więc na równi z Jezusem Chrystusem. Ogląd pieśni ukazuje bowiem, że to przede wszystkim do Niej kierowano prośby i błagania; jedynie w pojedynczych przypadkach Maryja ma wstawiać się za ciepłymi u swego Syna. Również opis nadprzyrodzonych łask i cudów – w opinii twórców pieśni – to dzieło Matki Najświętszej. Postawa taka nie kłóci się jednak z głęboką wiarą w Jezusa i dokonane przez Niego odkupieńcze dzieło zbawienia.

Do Maryi kierowana jest również prośba o przebaczenie grzechów i powstrzymanie karzącego gniewem Boga.

W potrydencką religijność wpisuje się również relacja zachodząca między Maryją i Trójcą Świętą. Potwierdzeniem takiej mistycznej więzi są również słowa św. Maksymiliana Marii Kolbego: „Bóg Ojciec rodzi Syna od wieków, Duch Święty pochodzi od Ojca i Syna od wieków. Bóg Ojciec działa przez Syna, Syn przez Ducha Świętego. Duch Święty to, co otrzymuje od Syna Bożego, a Syn od Boga Ojca,

oddaje Niepokalanej i przez Nią działa na inne stworzenia. (...) Niepokalana jest tak ściśle zjednoczona z Duchem Świętym, że tego pojąć nie możemy. Możemy niejako pod pewnym względem powiedzieć, że Duch Święty i Niepokalana to są dwie osoby o jednej naturze przez ściśle zjednoczenie. Wszystkie zatem łaski, jakie spływają od Boga Ojca przez Syna i Ducha Świętego, idą przez Matkę Bożą i dlatego Ona jest Pośredniczką”²³.

W ten sposób prezentowane pieśni, pochodzące ze *Zbioru pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, stają się wymownym i czytelnym świadectwem tożsamości narodowej i religijnej Polaków-pątników, z głęboką wiarą zmierzających na Jasną Górę, aby tam, przed Cudownym Obrazem Matki Najświętszej zanosić modlitwę o pomyślność swej umiłowanej ojczyzny.

Literatura

- Cichor, D., *Pierwsza w Polsce papieska koronacja cudownego obrazu*, http://300.jasnagora.pl/785,669,artykul,Pierwsza_w_Polsce_papieska_koronacja.aspx [15.08.2017].
- Keller, Sz., *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871.
- Komunikat Konferencji Episkopatu polski przed głównymi uroczystościami 300. rocznicy koronacji Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej*, w: <http://episkopat.pl/komunikat-konferencji-episkopatu-polski-przed-glownymi-uroczystosciami-300-rocznicy-koronacji-cudownego-obrazu-matki-bozej-czestochowskiej/> [15.08.2017].
- Mazurowski, J., Kiewicz T., *Melodye do zbioru pieśni nabożnych (...) do grania na organach i śpiewania na cztery głosy*, Pelplin 1871.
- Terlikowski, T.P., *Maksymilian M. Kolbe. Biografia świętego męczennika*, Kraków 2017.

Six Songs to the Holy Mother of Częstochowa, from the Collection of Religious Catholic Songs to Be Sung in Church or at Home (Pelplin, 1871), as the Demonstration of the Pilgrims' National and Religious Identity

Summary: The presented study describes six songs devoted to the Holy Mother of Częstochowa, from the Collection of Religious Catholic Songs to Be Sung in Church or at Home which was published in 1871. In the semantic layer, these songs show a strong relation between the religious Catholic attitude and Polish national matters. The pilgrims, while singing these songs, committed their intentions to the Holy Mother, praying for the prosperity of Poland, which did not exist on the maps of Europe, for its independence and also for their peaceful and happy personal life.

²³ M.M. Kolbe, *Odpowiedzi na trudności*, w: *Konferencje świętego Maksymiliana Marii Kolbe-go, Niepokalanów 2009*, par. 38 [s. 59–60], za: T.P. Terlikowski, *Maksymilian M. Kolbe. Biografia świętego męczennika*, Kraków 2017, s. 488–489.

Keywords: religious song, 19th century, national identity, religious identity, Polishness, Catholicism, Jasna Góra [Luminous Mount]

Aneks

Pieśń I

Witaj, Jutrzenko rano powstająca,
Śliczna jak miesiąc, jak słońce świecąca.
Ty świecisz w miłej światu Częstochowie,
Gdzie czołem biją świata monarchowie.

Tobie z dwunastu gwiazd koronę dano,
Panią cię świata wszystkiego nazwano,
Na Jasnej Górze, jaśniejszej nad słońce,
Tu lud upada do nóg swej Patronce.

Pocieszycielko ludzi utrapionych,
Do ciebie, Panno, w nędzach niezliczonych
Lud się ucieka i prosi serdecznie,
By za przyczyną twoją żył bezpiecznie.

Pamiętaj, Panno, na Polską koronę,
Którąś raz wzięła pod swoją obronę,
Wszakżeś jest Polską, Marya, Królową,
Której Bóg oddał za tron Częstochową.

Tam twoje serce, kędy skarb przebywa,
Gdzie królewski stół twój obraz nakrywa;
Niech odrobiny z niego nam spadają,
Twoi synowie niech głodu nie znają.

Otwórz twój skarbiec, niech mamy twe dary,
Któreś tu synom dawała bez miary;
Niech dziatki twoje doznają twej mocy,
Strzeż nas, o Panno, jak we dnie, tak w nocy.

Lubośmy Boga ciężko rozgniewali,
Jednakżeśmy się do ciebie udali;
Obróć na nas twe miłosierne oczy,
Niech nieprzyjacieli od twych sług wyboczy.

Zastaw nas, Matko, twojemi piersiami,
I Syn twój niech nas zasłoni ranami,
Niechaj gniew Boski w miłość się obróci,
Z złotym pokojem ku nam się nawróci.

A my cię za to, ludzie utraپieni,
Gdy będziem przez cię, Panno, pocieszeni,
Wychwalać będziem tu, póki żyjemy,
A potem wiecznie, gdy w Bogu zaśniemy. Amen.

Pieśń II

Królowo Polska od Boga obrana,
Na Jasnej Górze ukoronowana,
Abyś ucieczką grzesznym ludziom była,
Wszystkim służyła.

Dawno cię w niebie w słońce obleczono,
Miesiąć pod nogi Panieńskie rzucono,
Z dwunastu gwiazd grzesznym na obronę
Dano koronę.

Obraz twój w Polsce cudami słyńący
Ukoronował Kościół wojujący,
Abyś broniła od przeciwnej strony
Polskiej korony.

Dawne twej łaski doznawały lata,
Jakoś Królową jest całego świata,
Bronisz cudownie wszystkich z twej ochoty,
Zwłaszcza sieroty.

Gdy Łukasz święty twój obraz malował,
Nad twarzą smutny długo medytował;
Zasnął, moc Boska obraz objaśniła,
Twarz wystawiła.

Wielka to, która sama Polsce sprzyja,
Nazareńskiego domu relikwia,
Stół cyprysowy Maryą nakryty,

Wszystkim użyty.

Nie pomnij, Matko, na grzeszne ich winy,
Niech z stołu twego mamy odrobiny,
Żywe świat cały, co ze stołu zleci,
Żyw swoje dzieci.

W Jerozolimieś wieki trzy gościła,
A w Carogradzie pięć lateś bawiła,
Przez pięćset w Bełzie żywiłaś w czas drogi
Lud twój ubogi.

Nad Bełskim zamku w Marsowe upały
Szyja przeszzyta od tatarskiej strzały,
Zkąd wzięłaś impet iść w Polską Koronę
Na jej obronę.

Na piąte sto lat nieprzerwanie płynie,
Jak przez łaski twe Jasna Góra słyńie,
Dajesz żyjącym twe dary nie skrycie,
Umarłym życie.

Znać, żeś to miejsce sobie ulubiała,
Żeś się Husytom wzięść nie dopuściła,
Świadkiem jest od nich szpadą dwakroć cięta
Twarz twoja święta.

Wolałaś cierpieć w twym obrazie rany,
Niż lud opuścić Polski ukochany;
Pokazałaś, że tron twój Częstochowa,
Polska Królowa.

Doznał Mars szwedzki, jak Polskę zwojował,
Gdy Częstochowę twoję atakował,
Rzucał granaty, kule jak pioruny
Z tej, owej strony.

Zasadzał miny, obracał kartany,
Ale na obóz czas uszykowany,
Bo na Maryą trafił, co broniła
I Szwedów biła.

Kryjąc pod płaszczem klasztor swych Paulinów;
Jan z Pawłem służył za sto Cherubinów;
Tak rozproszyła, dawszy znaczne ciągi,
Szwedzkie potęgi.

W kilkadziesiąt lat znowu się porwali,
Ale sromotę takąż otrzymali,
Bo zaś rażeni nieba posiłkami,
Uszli z pułkami.

Żeś jest Królową Polską, znakeś dała,
Gdyś nieprzyjaciół z Korony wygnała;
Za to cię wszyscy Panią uznajemy,
Koronujemy.

Serdecznie prosząc, abyś z twej opieki
Nie wypuszczała twych sierot na wieki,
Okrywszy płaszczem swoim nasze winy
Każdej godziny.

Ugaś na zawsze ogniste pożary,
Od morowego broń powietrza kary;
Niech ludzie wojny i głodu nie znają,
Co cię kochają.

Gdy się żegnać z tym światem będziemy,
Jak się w wieczności drogę wyprawimy,
Tobie, o Matko, ten termin zlecamy,
Gdy konać mamy.

Ty swoich dzieci nigdy nie porzucisz,
Na które oczy miłosierne rzucisz;
Spraw nam to, Matko, byśmy z tobą żyli,
Boga wielbili. Amen.

Pieśń III

O prześliczna Panienko, nad słońce jaśniejsza!
O zastępczo grzeszników, Panno Przenajświętsza,
Pełna wszelkiej litości, Matko ulubiona,
Stolico Trójcy świętej! bądź dziś pozdrowiona!

Pozwól sercu, o Panno! niechaj ciebie sławi,
Niech niewiernym twą dobroć na widok wystawi;
Lubo cię co raz grzesznik obraża grzechami,
Ty go przecię do siebie ciągniesz pociechami.

Za nic tobie jest niebo i Anielskie pienie,
Spuszczasz swoją stolicę na te ziemne cienie;
Obrałaś sobie miejsce, by każdy w swej nędzy
Miał ratunek, o Panno! przez cię jak najprędzej.

Tyś obraz twarzy swojej cudami wślawiła,
Niezmierną łaskę swą wszystkim objawiła;
Świadkiem tego twój obraz i twoja kaplica,
W której stoi cudowna twa święta tablica,

Na górze bardzo Jasnej, lecz w Koronie Polskiej.
Przy mieście Częstochowie, przy granicy Śląskiej,
Gdzie zakon świątobliwy jest Pawła świętego,
Założon z pustelnika Tebaidy pierwszego;

Gdzie nabożeństwo kwitnie, tam ludzie strapieni,
Gdy na twój obraz wejrzą, są wnet pocieszeni,
Gdzie jak wiele dobrodziejstw wszyscy doznawają
Ci, którzy się do niego w potrzebach udają.

Opętanych, tonących, więźniów bardzo wiele.
Pocieszasz ich, Panienko, w swym świętym Kościele;
Świadkiem tego są więźnie, świadkiem i kajdany,
Którzy od pogańskich rąk byli okowani.

Świadkiem srebrne tablice, co są powieszane,
Na których różne wota są wyrysowane.
Szczęśliwaś, Polsko, z tego klejnotu drogiego,
Sławnaś jest u narodu wszego postronnego.

Bo do ciebie z dalekich krajów pielgrzymują,
Tamże różne wota swe tobie ofiarują;
I ty potrzeby swoje tej Pannie ofiaruj,
Od zbrodni się pohamuj, złych występków waruj.

Ratuj, Panno, z łaski swej, niechaj nie giniemy,

Niech ci pokłon i dzięki przy zdrowiu czyniemy;
Tyś jest nasza uciecha, tyś nasza pomocy,
Ty nas zawsze ratujesz, jak we dnie, tak w nocy.

Ratujże i nas teraz, niech żyjem bezpiecznie,
A niechaj twoją dobroć wysławiamy wiecznie,
Ażebyśmy mogli być z Zbawicielem Panem,
Po śmierci w niebie mieszkać na wiek wieków. Amen.

Pieśń V

O wielka Matko! od Boga obrana
Dla wszystkich ludzi, Marya kochana,
Której dostojność wysoką być znamy,
Ciebie nabożnie grzesznicy wzywamy.

Ojciec niebieski córką cię mianuje,
Syn Jezus Chrystus Matką cię szanuje,
Duchaś Świętego jest Oblubienicą,
Na Jasnej Górze łask Boskich skarbnicą.

Trójca Najświętsza nic ci nie odmówi,
Ojciec, Syn i Duch dać wszystko gotowi;
Gdy Syn twój Królem, a tyś jest Królową.
O jakżeś sławna godnością takową!

O Matko Boska! tyś obroną naszą,
Ratuj nas, ratuj, bo nas zewsząd straszą
Okrutni jak lwi dusz nieprzyjaciele,
Racz przy nas stanąć w domu i w kościele.

Twojej pomocy świat cały zasięga,
Żadna się tobie nie oprze potęga;
Mocnaś na ziemi, mocnaś jest i w niebie,
Uciekamy się z pokorą do ciebie.

Ucieczka grzesznych, Marya, tyś Matka,
Nie daj zagać grzesznym do ostatka;
Ale prosz Syna za nami twojego,

By nas zachował od wszystkiego złego.

Wszak twej obrony zawsze lud doznawa,
Łask twych i do nas rozchodzi się sława;
Cudownaś w tym tu obecnym obrazie,
Daj nam ratunek we wszelkim złym razie.

Pocieszycielko utrapionych ludzi,
Ciebie prosimy, niech cię płacz nasz wzbudzi;
Przybądź na pomoc przy ostatnim schyłku,
Matko wraz z Synem w potrzebnym posiłku.

A tak i mocną i mężną uznana
Będiesz od wszystkich, Marya, kochana,
Gdy nas obronisz na ziemi od złego,
Oraz domieścisz żywota wiecznego.

Racze nam to dać docześnie i wiecznie,
O co prosimy, otrzymać bezpiecznie;
Boże łaskawy! a tak z Matką świętą
Będziem wychwalać moc Twą niepojętą. Amen.

Pieśń VIII

Królowo Polska! do ciebie wołamy,
Przyjdź na ratunek, o pomoc wzywamy,
Ratuj nas, ratuj, Maryo litości,
Słum nieprzyjaciół uporczywe złości.

Wejrzyj, o Matko, na nas biednych ludzi,
Niech cię płacz sierot do litości wzbudzi;
Weź nasz kraj Polski pod twoją obronę,
Oddal, Maryo, wszystko złe na stronę.

Pocieszycielko ludzi utrapionych,
Pod ciężkiem jarzmem srodze udręczonych,
Do ciebie z płaczem wołamy znękani:
Królowo Polska! przyczyń się za nami.

Uproś nam Matko, pomyślność szczęśliwą,
A oddal od nas nędzę uporczywą;
Niechaj doznamy twej świętej opieki
Teraz i zawsze i po wszystkie wieki.

Wysłuchaj, Jezu, Matki Twej kochanej,
Racz nam przywrócić pokój pożądany,
A my Cię za to z Świętymi społecznie
Chwalić będziemy na wiek wieków wiecznie. Amen.

Pieśń IX

Najświętsza Panno, Opiekunko nasza!
Dawno cię Polska za Matkę ogłasza,
Boś ją broniła przez tak liczne wieki,
A my i teraz prosim twej opieki.

Do ciebie, Matko, zanosimy jęki:
Wyrwij nas, wyrwij z nieprzyjaciół ręki,
Połącz nas węzłem braterskiej miłości,
Niech święta zgoda między nami gości.

Nadziejo nasza i oczekiwanie,
Nieba i ziemi jedyne kochanie,
Miasto ucieczki i nowy Syonie,
Tyś nam pociechą jest w Polskiej koronie.

Ciebie dziedziczną swą Królową znamy,
Tobą się, Święta Panno, zasłaniamy;
Ty nam Ojczyznę bronisz w każdym razie
Na jasnej Górze w cudownym obrazie.

Serdecznie prosim, byś z Twojej opieki
Nie wypuszczała nas sierot na wieki;
Przyjmij, Maryo, serc naszych westchnienia,
Zmiłuj się, zmiłuj, skróć nasze cierpienia. Amen